

บทที่ 1

บททั่วไป

1.1 ความสำคัญของเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรม

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบผสม (mixed economy) ที่รัฐและเอกชนร่วมกันตัดสินใจปัญหาเศรษฐกิจ เป็นเจ้าของปัจจัยและผลผลิตที่มีกลไกตลาด (market mechanism) เป็นเครื่องมือในการดำเนินธุรกิจทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ เศรษฐกิจของประเทศประกอบไปด้วย 2 ภาคใหญ่ๆ คือ ภาคเกษตรกรรม (agricultural sector) และภาคที่ไม่ใช่เกษตรกรรม (non-agricultural sector) ได้แก่สาขาอุตสาหกรรมและสาขาบริการต่าง ๆ โดยภาคเกษตรกรรมนั้นกล่าวได้ว่าเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความสำคัญสูงสุดต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศมาแต่ดั้งเดิม แม้ในปัจจุบันอัตราความก้าวหน้าภาคเกษตรกรรมจะมีแนวโน้มลดลงเมื่อเทียบกับภาคเศรษฐกิจอื่นไม่ได้หมายความว่า ภาคเกษตรกรรมไม่มีความสำคัญ แต่ยังคงความสำคัญอย่างยิ่งต่อไปทั้งเศรษฐกิจและระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวม โดยเฉพาะเป็นรากฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจในปัจจุบันที่กำลังมีความเจริญเติบโตในระดับสูง บทบาทความสำคัญของภาคเกษตร อาจกล่าวสรุปได้ดังนี้

1) ด้านทรัพยากรการผลิต เช่น ที่ดินเพื่อการผลิต (รวมทั้งการเกษตรและป่าไม้) มีอยู่ประมาณถึงร้อยละ 70 แรงงานภาคเกษตรมีอยู่ประมาณร้อยละ 55 ของแรงงานทั้งหมดในประเทศ

2) แหล่งเงินตราต่างประเทศที่สำคัญ แต่เดิมมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรปี พ.ศ. 2524 มีประมาณร้อยละ 64 ปี 2532 ประมาณร้อยละ 44 ของรายได้จากการส่งออกรวมของประเทศ ซึ่งเป็นรายได้ถึงปีละประมาณ 230,000 ล้านบาท ปัจจุบันก็มีอัตราเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะไม่สูงเหมือนภาคอุตสาหกรรม แต่ก็เป็นอย่างมั่นคง ปี 2539 ประมาณการสินค้าเกษตรส่งออกเพิ่มร้อยละ 5 มูลค่าประมาณ 258,500 ล้านบาท¹

3) ประชากรในภาคเกษตร เป็นตลาดสินค้าอุตสาหกรรมที่สำคัญ เป็นแหล่งป้อนแรงงานแก่ภาคอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งวัตถุดิบของสินค้าอุตสาหกรรมหลายประเภท โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการเกษตรที่เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญในปัจจุบันและในอนาคตของไทยเรา

4) ที่สำคัญยิ่งของภาคเกษตร คือ เป็นแหล่งอาหารเลี้ยงประชากรของประเทศให้อยู่ดีกินดี เป็นฐานที่มั่นคงในการพัฒนาเศรษฐกิจสาขาอื่นและสร้างความมั่นคงให้แก่เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ไม่เหมือนประเทศอุตสาหกรรมบางประเทศที่มักประสบปัญหาอาหารสำหรับเลี้ยงประชากรอยู่เสมอ

¹ เศรษฐกิจ “หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน” 12 มีนาคม 2531 หน้า 7

1.2 ความสำคัญของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การตลาดเกษตร

กล่าวได้ว่า ประเทศไทยเรานั้นประสบผลสำเร็จในการพัฒนาการเกษตรด้านการผลิต ทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต คือมีผลผลิตสูงขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ และการขยายประเภทผลผลิตมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ในปัจจุบันได้ขยายตัวมากขึ้น มีการพัฒนาการทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่คิดค้นได้ประสบความสำเร็จอยู่เสมอ การผลิตการเกษตรแบบดั้งเดิมเพื่อเลี้ยงตัวเอง (Subsistence) ที่ไม่ต้องคำนึงปัญหาการตลาดได้ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นการผลิตแบบธุรกิจมากขึ้น ผู้ผลิตจะผลิตสินค้ามากเกินกว่าความต้องการที่ใช้บริโภคในครัวเรือน เกิดส่วนเกินทางการตลาด (marketable Surplus) ซึ่งส่วนเกินนี้จำเป็นต้องนำเข้าสู่ตลาดต่อไปดังนั้นปัญหาการตลาดผลผลิตการเกษตรจึงได้กลายเป็นปัญหาที่สำคัญของเศรษฐกิจการเกษตรในปัจจุบัน และดูเหมือนจะเป็นปัญหามากกว่าปัญหาการผลิตด้วย

มีผู้กล่าวว่า² "การผลิตอาจเป็นประตูไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนา แต่การตลาดเป็นกุญแจที่จะเปิดประตูนั้น" คำกล่าวนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนานั้น นอกจากการพัฒนาด้านการผลิตแล้ว ด้านการตลาดจะต้องพัฒนาควบคู่กันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคการเกษตร จะต้องพัฒนาครบทั้งวงจร คือทั้งด้านการผลิตและการตลาด ปัญหาการตลาดเกษตรจะไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง หากต้องพิจารณาทางด้านการผลิตควบคู่ไปด้วย ตัวอย่าง เช่น ตลาดส่งออกผลไม้ไปต่างประเทศนั้น คุณภาพของผลผลิตต้องเป็นไปตามคุณลักษณะและปริมาณที่ตรงกับความต้องการของลูกค้า ซึ่งผู้ผลิตจะต้องคอยควบคุมดูแล เอาใจใส่ให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของตลาดตั้งแต่เริ่มผลิตคือมีการเลือกพันธุ์ การบำรุงรักษา รวมทั้งเทคโนโลยีต่าง ๆ ทางการตลาด เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพถูกต้องตามคุณลักษณะและปริมาณตามที่ต้องการ เป็นต้น ดังนั้นการตลาดจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร

การตลาดมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจหลายประการดังนี้

1) เป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิต กับผู้บริโภค คือราคาผลผลิตในตลาดจะบอกให้ผู้ผลิตทราบว่า ผู้บริโภคมีความต้องการผลผลิตอะไรมากน้อยเท่าใด ขณะที่ราคาสินค้าแพง แสดงว่าผลผลิตในท้องตลาดมีน้อย ในทางตรงข้าม หากราคาสินค้าถูกแสดงว่าผลผลิตในตลาดมีมาก

2) ต่อเนื่องจาก ข้อ 1) ตลาดจึงเป็นตัวชี้แนวทางในการจัดสรรการผลิตระหว่างสินค้าชนิดต่างๆ ว่าควรผลิตอะไร เพื่อให้ได้กำไรสูงสุดและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่จะได้ประโยชน์สูงสุด

² วิจารณ์ เชนฮอลล์ "การตลาดเกษตร" ฝ่ามือตำราและอุปกรณ์การศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532) หน้า 1

3) การตลาดช่วยในการจัดสรรการบริโภคของสังคม คือ ตลาดจะเป็นตัวจำแนกแจกจ่ายรายได้ แก่บุคคลที่เกี่ยวข้องในการตลาด ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้จำแนกแจกจ่าย และผู้บริโภค คือผู้บริโภคจะเป็นผู้จ่ายซื้อสินค้าจากผู้จำแนกแจกจ่ายหรือพ่อค้า พ่อค้าจะมีรายได้จากกำไรในการตลาด (ราคาสินค้าในท้องตลาด หักออกด้วยต้นทุนการตลาดและราคาสินค้าจากแหล่งผลิต) ส่วนผู้ผลิตจะมีรายได้จากกำไรในการผลิต (ราคาสินค้าจากแหล่งผลิต หักด้วยต้นทุนการผลิต) การจำแนกแจกจ่ายรายได้โดยตลาดจะสร้างความเป็นธรรมแก่สังคมแค่ไหน ยังขึ้นอยู่กับชนิดของตลาดด้วย (ดูรายละเอียดในระบบการแข่งขันในตลาดสินค้าเกษตร)

4) ตลาดช่วยจัดสรรปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันระหว่างการใช้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักการของต้นทุนต่ำสุด (least cost combination) และหลักการรายได้สูงสุด (maximize income) เช่น ตลาดจะเป็นตัวควบคุมปริมาณของแรงงาน และอุปกรณ์ด้านทุนให้พอเหมาะและเพียงพอ เป็นต้น

การศึกษาการตลาดของประเทศกำลังพัฒนานั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะประเทศกำลังพัฒนา ยังขาดระบบตลาดที่มีประสิทธิภาพ ขาดนักการตลาดที่มีความสามารถ โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรมนั้น มีความซับซ้อน มีการแข่งขันในการตลาดสูง มีความยุ่งยากอันเนื่องมาจากธรรมชาติของผลิตผลการเกษตรที่การตลาดจะต้องรักษาคุณภาพของผลผลิต โดยใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ไม่ให้เน่าเสียหายง่าย เพื่อแข่งขันกับสินค้าภาคอื่นที่ไม่ใช่การเกษตร ไม่ให้มีความเสียหายเปรียบเทียบการคำนวณ เป็นเรื่องที่ประเทศกำลังพัฒนาต้องตระหนักและเร่งพัฒนาทั้งสิ้น

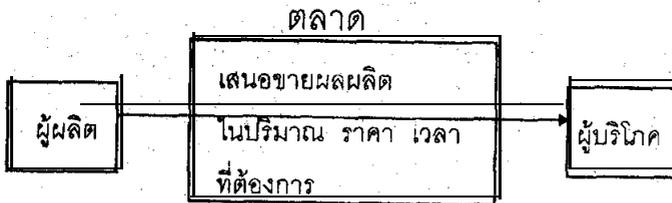
1.3 วิวัฒนาการ การตลาดสินค้าเกษตร

การมองวิวัฒนาการของตลาดสินค้าเกษตรนั้น อาจพิจารณาได้ตามขั้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ คือขั้นเศรษฐกิจดั้งเดิม ขั้นกำลังพัฒนาเศรษฐกิจและขั้นเจริญแล้ว ก็พอจะมองเห็นว่าตลาดการเกษตร มีความเป็นมาอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในปัจจุบัน และในอนาคตจะเป็นรูปแบบใด

ในเศรษฐกิจดั้งเดิมนั้น เป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงตัว (subsistence) ดังได้กล่าวมาแล้ว ระบบตลาดเป็นแบบแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน (barter system) ใครผลิตอะไรได้ก็นำไปแลกสินค้าอื่นที่อยากจะบริโภค จากนั้นระบบตลาดได้มีวิวัฒนาการจากสิ่งของแลกเปลี่ยนของ เป็นการใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เกิดระบบเงินตราขึ้นในระบบตลาดอย่างเช่นปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการผลิตก็ยังคงเป็นการผลิตตามความต้องการของตนเองอยู่เป็นส่วนใหญ่

สำหรับในสังคมเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา ซึ่งต่อเนื่องจากระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม ได้แก่ ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายทั้งยุคต้น และยุคปลาย ระบบการผลิตในยุคต้นการพัฒนา ยังเป็นการผลิตสินค้าตามความถนัด หรือ ความต้องการของตนเอง โดยไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของตลาด

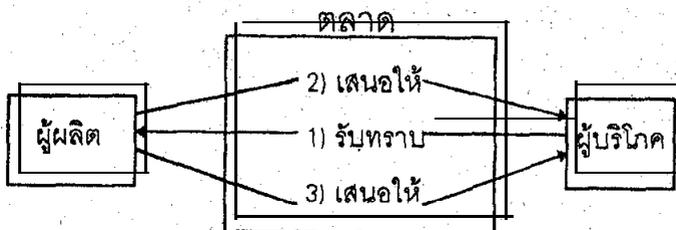
หรือพฤติกรรมของผู้บริโภคแต่อย่างใด ผู้ผลิตจะเป็นผู้เสนอขายสินค้าที่ผลิต ได้แก่ ผู้บริโภค ผู้บริโภค มักจะมีอำนาจต่อรอง (bargaining power) ที่เหนือกว่า มีการตั้งแง่ต่าง ๆ เพื่อกดราคาให้ต่ำ มีปัญหา การตลาดมากมาย บางครั้งผลผลิตมีมากเกินไป มีอุปทานส่วนเกิน (excess supply) เกิดปัญหา ราคาตกต่ำ บางครั้งผลผลิตน้อยกว่าความต้องการก่อให้เกิดการขาดแคลน (shortage) เหล่านี้ล้วนเป็น ปัญหาการตลาดทั้งสิ้น ถือเป็นลักษณะของตลาดการเกษตรของประเทศกำลังพัฒนายุคต้น ๆ ซึ่ง อธิบายเป็นแผนภาพได้ดังรูปที่ 1.1

รูปที่ 1.1 ลักษณะของตลาดของประเทศกำลังพัฒนา

ประเทศกำลังพัฒนายุคปลาย ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างในลักษณะของตลาด คล้ายกับประเทศ ที่พัฒนาแล้วมากขึ้น คือ ผู้ผลิตจะผลิตตามความต้องการของตลาด ด้วยการสำรวจความต้องการ ของผู้บริโภค ศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคจนทราบถึงความพึงพอใจ ความต้องการที่มีต่อสินค้า ใน จำนวนและราคาที่เหมาะสม เป็นที่พอใจทั้งผู้บริโภคและผู้ผลิต จากนั้นจึงมากำหนดการผลิตให้เป็น ไปตามนั้น ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ของการตลาดลดน้อยลง ราคามีความมั่นคง สินค้ามีคุณภาพตามที่ ผู้บริโภคต้องการ เป็นการสร้างประสิทธิภาพตลาดผลิตการเกษตรให้สูงขึ้น ขณะเดียวกัน ผู้ผลิตเอง ก็สามารถพัฒนาด้านการผลิตได้มากขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพสนองความต้องการของตลาดได้ มากขึ้น ทั้งความต้องการทางกายภาพ (physical demand) สำหรับการบริโภค และความต้องการทาง เศรษฐกิจ (economic demand) สำหรับการซื้อขาย แปรรูปในอุตสาหกรรมการเกษตร และส่งออก.

ลักษณะตลาดการเกษตรของประเทศที่พัฒนาแล้ว อธิบายเป็นแผนภาพได้ดังรูปที่ 1.2

รูปที่ 1.2 ลักษณะตลาดประเทศที่พัฒนาแล้ว

สำหรับตลาดผลิตรายการเกษตรในอนาคตนั้น ยุคทั้งโลกเป็นอันหนึ่งอันเดียว (globalization) ดังเช่นปัจจุบันและในอนาคต ทำให้พฤติกรรมกรรมการบริโภคของผู้บริโภคมีลักษณะเหมือนกันมากขึ้นและมีการบริโภคสูงขึ้นสู่ยุคการบริโภค ดังนั้นนอกจากการผลิตจะต้องดำเนินไปเพื่อสนองตอบผู้บริโภคมากขึ้นแล้ว ระบบตลาดสินค้าเกษตรของโลกจะเปลี่ยนไป ตามข้อตกลงว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariff and Trade : GATT) เมื่อ 15 ธันวาคม 2536 พร้อมกับการจัดตั้งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization : WTO) ขึ้นเมื่อ 1 มกราคม 2538 (ดูรายละเอียดต่อไป) มีผลทำให้ตลาดเปลี่ยนไปสู่ระบบเสรีมากยิ่งขึ้น ซึ่งแน่นอนว่า ระบบการแข่งขันจะมีอยู่สูง ยังผลให้ผู้ผลิตต้องผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูง ด้วยต้นทุนการผลิตและต้นทุนการตลาดที่ต่ำ จึงจะแข่งขันกับประเทศอื่นได้

1.4 ลักษณะของการผลิตและผลผลิตการเกษตร

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นที่ทราบแล้วว่า การพัฒนาและการแก้ปัญหาการตลาดเกษตรนั้น ถ้าจะให้เกิดผลดีและมีความมั่นคง ต้องกระทำควบคู่ไปกับการผลิต การผลิตรวมทั้งผลผลิตการเกษตรมีลักษณะที่แตกต่างจากสินค้าอื่นหลายอย่าง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการตลาดเกษตรรวมทั้งผู้ที่ศึกษาเรื่องนี้ควรทราบ ดังนี้

1) การผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนานั้น เป็นฟาร์มขนาดเล็กกระจัดกระจายทั่วไป ผลผลิตแต่ละฟาร์มมีไม่มากพอที่จะมีอิทธิพลเหนือตลาด ผู้ผลิตไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ นอกจากนี้ผลผลิตเกษตรจะมีลักษณะเกือบจะไม่แตกต่างกัน (homogeneous) เช่น การผลิตข้าวของชาวนาแต่ละคนนั้นแทบจะไม่แตกต่างกัน จึงยากที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะตั้งราคาสูงกว่าคนอื่น

ในแง่ของการแข่งขันการผลิตทางการเกษตร ก็เป็นไปอย่างเสรีมาก ทุกคนเข้าไปทำการผลิตได้ทุกโอกาส อาจจะมีอุปสรรคบ้างในแง่ของปัจจัยการผลิต เช่น เงินทุนและที่ดิน กล่าวได้ว่าลักษณะการผลิตและผลผลิตการเกษตรนั้น เป็นลักษณะของตลาดที่มีการแข่งขันอย่างสมบูรณ์มากกว่าผลผลิตอื่นที่ไม่ใช่การเกษตร

2) ผลผลิตการเกษตรที่แตกต่างจากสินค้าอื่น ๆ เป็นอย่างมาก และส่งผลต่อปัญหาตลาดสินค้าเกษตรสูงคือ ผลผลิตการเกษตรเก็บไว้นานไม่ได้ เน่าเสียง่าย มีปริมาณกินเนื้อที่มาก ส่งผลต่อตลาดโดยตรงในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ คือ ต้นทุนการตลาด (marketing cost) จะสูงในการแปรรูป การจัดการ การหีบห่อ รวมทั้งการขนส่งที่รวดเร็ว การสร้างโรงงานแปรรูปผลผลิตใกล้กับแหล่งผลิตจะเป็นวิธีแก้ปัญหาการตลาดที่ดีเช่น โรงงานผลิตน้ำมะเขือเทศ รวมผลผลิตกันที่อื่น ๆ จากมะเขือเทศที่แหล่งผลิตแถวจังหวัดหนองคาย สับปะรดกระป๋อง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

เกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพของผลผลิตสินค้าเกษตรที่ไม่แน่นอน เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีปัญหา
มากในการตลาด เช่น การแปรรูปเป็นผลผลิตกระป๋อง พวกสับปะรดก๊อติ ข้าวโพดอ่อนก๊อติ เป็น
ตัวอย่าง เมื่อต้องแปรรูปเป็นผลผลิตกระป๋อง จะต้องใช้วัตถุดิบที่มีมาตรฐานตามคุณลักษณะ
เครื่องจักรกลในการแปรรูป เช่น มีรูปร่าง ขนาดเดียวกัน ผลผลิตสวยงามไม่มีตำหนิ ซึ่งผู้ผลิตจะ
ต้องมีความรอบรู้ในเรื่องเหล่านี้ ต้องใช้พันธุ์ที่เหมาะสมผลิตขนาดใหญ่ป้อนโรงงาน รมั้ดระวังใน
การเก็บเกี่ยวให้ได้มาตรฐานของโรงงาน จะได้ราคาผลผลิตสูง ดังนั้นระบบการผลิตเพื่อเตรียมการ
ตลาดเหล่านี้ จึงควรจะเป็นการผลิตขนาดใหญ่ใช้เป็นวัตถุดิบโดยเฉพาะ ไม่ใช่ผลิตทั่ว ๆ ไปไม่ได้
มาตรฐาน

3) การผลิตทางการเกษตร เป็นการผลิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทางชีววิทยาและมีการผลิต
หลาย ๆ อย่าง ขบวนการทางชีววิทยานั้น เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปัจจัยการผลิตที่ควบคุมได้
เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ร่วมกับปัจจัยทางธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความชื้น แสงสว่าง
น้ำฝน ตลอดจนตัวรบกวนต่าง ๆ ได้แก่พวกโรคพืช แมลงกัดกินพืช เหล่านี้ก่อให้เกิดความไม่
แน่นอน (uncertainty) ในผลผลิตทางการเกษตร เป็นปัญหาต่อระบบการตลาด การผลิตภาคอุตสาหกรรม
ผลกระทบจากปัญหาเหล่านี้ไม่มีหรือมีน้อย

เพื่อเป็นการลดอัตราการเสี่ยงเนื่องมาจากความไม่แน่นอนดังกล่าว การผลิตทางการเกษตร
จะมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ การผลิตหลาย ๆ อย่าง (diversification) ต่างจากการผลิตทางอุตสาหกรรม
ที่เน้นการผลิตเฉพาะอย่างเพื่อสร้างความชำนาญ (specialization) การผลิตหลายอย่างทางการเกษตร
นั้น มีหลายลักษณะ เช่น ผลิตแข่งขันกัน (competitive) เป็นการผลิตหลายอย่างตามทรัพยากรที่มี
จำกัด หากเพิ่มผลผลิตอย่างหนึ่งขึ้นจะต้องลดผลผลิตอีกอย่างหนึ่ง ผลิตคู่กัน (complementary)
เป็นการผลิตหลายอย่าง ถ้าเพิ่มผลผลิตอย่างหนึ่งขึ้น ผลผลิตอีกอย่างก็เพิ่มขึ้นด้วย ผลิตเสริมกัน
(supplementary) เป็นการผลิตโดยผลผลิตอย่างหนึ่งได้ผลผลิตคงที่ ผลผลิตอีกอย่างเพิ่มหรือลดได้ ตาม
ความต้องการ การทำสวนยางได้ผลผลิตคงที่ขณะเดียวกันระหว่างแถวต้นยางอาจปลูกพันธุ์ไม้ประดับ
ที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก จะเป็นการเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรทั้งปีเช่นนี้รวมเป็นการผลิตแบบเสริมกัน
การเลี้ยงไก่บนบ่อปลาของชาวบ้านในไร่นาสวนผสม เป็นการผลิตคู่กัน รวมทั้งการปลูกพืชหมุนเวียน
ก็จะเกิดผลเช่นเดียวกัน การผลิตตามลักษณะดังกล่าวมานี้ อาจประสบปัญหาข้อจำกัดของขนาดการ
ผลิต และข้อจำกัดของตลาดที่จะต้องสอดคล้องไม่เกิดปัญหาเรื่องราคา ตลาดกลางผลผลิตทางการเกษตร
ตลาดสหกรณ์ผลผลิตทางการเกษตรจะเป็นตลาดที่มีประสิทธิภาพกับผลผลิตเหล่านี้